

**WALKER CONNOR. ETHNONATIONALISM.
THE QUEST FOR UNDERSTANDING.**

Princeton, New Jersey, 1994. XIII+254 p.

У своїй провокативній книжці Вокер Коннор висловлює декілька думок щодо природи і дослідження націоналізму, важливість яких важко переоцінити. Одним з прикладів є впровадження терміну «етнонаціоналізм» (с. XI). Іншим таким прикладом є спостереження, що науковці зазвичай недооцінюють важливості етнонаціоналізму і неправильно інтерпретують його «національні» елементи. Коннор подає декілька причин, чому так стається. Серед них, зокрема, він подає таку: коріння націоналізму є глибоко психологічними, однак його (націоналізм) сприймають переважно через його раціональні культурні вираження. Це, зі свого боку, веде до не виправданого оптимізму, коли націоналізм починають трактувати як відносно раціональне, а тому кероване, явище. «Суть націоналізму не є намацальною. Він має психологічну природу, що відображається радше у постанові, аніж у факті» (с. 42-46).

Цікавим є його інше спостереження, а власне, що ці національні прояви важливі лише до тої міри, до якої вони формують це відчуття унікальності. Тому, коли ця унікальність зберігається у новій ситуації, первісно важливі національні характеристики можуть зникати або стати неважливими. Національні конфлікти, однак, дуже часто і помилково аналізуються на підставі цих намацальних рис. «Так, український рух зазвичай характеризують як спробу зберегти українську мову супроти русифікації. Але чи українська нація (тобто масова свідомість свого українства) не продовжувала б існувати, навіть якщо б [українська] мова була повністю витіснена російською, так само як і ірландська нація продовжує існувати після майже повного зникнення гальської мови, незважаючи на лозунзи з перед 1920-х рр., що гальська мова і ірландська мова є нерозривно пов'язаними?» (с. 43-44).

Як засвідчує сучасна українська ситуація, криза ідентичності, викликана проголошенням політичної незалежності, підтверджує передбачення Коннора, хоч як це не звучить сумно для культурницько зорієнтованих українських патріотів. З одного боку, різні групи всередині суспільства по-новому формулюють свої ідентичності по відношенню до нової держави; з іншого боку, вживання мови, яка століттями плекалася як символ ідентичності, все більше і більше маргіналізується. Якщо й існує нова всеоб'єднуюча українська ідентичність, то вона має «політичний» і «двомовний» характер і вона вживає національні символи – зокрема мову – лише у декоративному значенні. У той же час немає підстав вважати, що психологічна прив'язаність до ідеї нації вимирає.

Усі ці процеси мають своє історичне пояснення. Нова українська ідентичність виникає у ХІХ ст. як наслідок – і у відповідь на розвиток – сусідніх російської і польської ідентичностей¹. Оскільки шанси утворити незалежну українську державу були мінімальними, українська ідея набула радше «культурницької», аніж «політичної» форми. Вживаючи слів Коннора, «намацальні, готові риси» нової ідентичності проступають у царині культури (мови), а не політики.

До того часу, поки національний рух набрав масового характеру, українська ідея плекалася невеликою групою етнузіастично налаштованої інтелігенції, яка рідко усвідомлювала настрої мас. У цій формі – яка, як твердить Коннор, ще не є націоналізмом – українська національна ідея існувала у «центрі» (підросійській Україні) аж до національних змагань 1917-1920-х рр. та радянської модернізаційної політики, поки вона не стала справді масовою². Тоді ця нова ідентичність відрізнялася від тої, яку плекали інтелектуали у ХІХ ст.:

¹ Див.: *Грицак Я.* Нарис історії України. Формування модерної української нації, ХІХ-ХХ століття. Київ, 1996. С. 16-101; *Rudnytsky I.L.* Essays in Modern Ukrainian History. Edmonton, 1987. p. 128-141, 323-346, 389-416.

² *Rethinking Ukrainian History* / Ed. by I.L. Rudnytsky with an assistance of J.-P. Himka. Edmonton, 1981. p. 135-155; *Krawchenko B.* Social Change and National Consciousness in Twentieth-Century Ukraine. Houndmills, Basingstoke, Hampshire and London, 1985; *Liber G.O.* Soviet Nationality Policy, Urban Growth, and Identity Change in the Ukrainian SSR. Cambridge, 1992.

мова не займала у ній домінуючого місця. З іншого боку, вона продовжувала визначати себе як відмінна у культурному відношенні від російської та польської ідентичності.

В іншій частині українських земель, у Галичині, місцеві українці, що зазнавали сильного впливу сусідніх націоналізмів, інкорпоровали концепцію «національної держави» у свою ідентичність³. Тут масовий національний рух, натхнений ідеєю «національної держави», пустив коріння як серед інтелектуалів, так і народних мас. Пізніші радянські репресії лише зміцнили ці національні прагнення. Внаслідок цього галицькі українські інтелектуали вважали себе символічним «українським П'ємонтом» і єдиною «справжньою» українською елітою. Але оскільки про реалізацію ідеї національної держави годі було говорити наступні сорок років (мало хто серйозно вірив у можливість розпаду Радянського Союзу), популярний масовий націоналізм виявляв себе знову через культурні відмінності – у тому числі через мову.

У результаті виникла ситуація конфлікту ідентичностей: між інтелігенцією і масами, між галичанами і «центральною» українцями. Після несподіваного розвалу Радянського Союзу інтелігенція пішла «в політику» і, пристосувавшись і збюрократизувавшись, витворила радше дивну ідею України як «політичної» нації з одною офіційною мовою. Маса однак не прийняла такої розв'язки: їхня ідентичність нагадує радше цінності економічно заможних нуворишів, які менш за все турбуються про українську культурну відмінність. Проповідування засобами масової комунікації ідея однорідної «політичної» ідентичності захитала міцний перед тим галицький регіоналізм. Останній міг пережити будь-що, але не політику так сильно і довго бажаної національної держави. Це привело до назагал неочікуваного результату: гомогенізація таки відбулася, але вона привела до проміжного, компромісного результату – між тим, чого хотіли нові еліти, і тим, що стало уже звичним для мас – тобто до психологічної прив'язаності до двозначної України, яка одночасно є пострадянською за своїми цінностями і «політичною» за характером національної ідентичності.

Тому сучасна Україна є зразком нації, яка швидше всього продовжуватиме існувати, навіть, за словами Коннора, «якби [українська] мова була повністю витіснена російською». Зникнення старого національного прояву – мови – сталося власне тому, що українська ідентичність, сконструйована первісно національною елітою як культурницьке поняття, стала масовим феноменом. Як тільки маси починають відчувати цю психологічну прив'язаність до нації, саме ця новонароджена нація «виростає» з інтелектуального «взуття». Як тільки інтелектуали втрачають спроможність маніпулювати масовою ідентичністю, символами нації стають інші, аніж культурні, елементи. У цій ситуації інтелектуали можуть або асимілюватися у цю нову масову ідентичність, або відкинути її. Вони стають або культурною меншістю у своїй так сильно бажаній державі, або усуваються «для загального добра». Який з обидвох шляхів вони б не обрали, їхня ідентичність з того часу не має шансів на перетривання.

Маркіян ПРОКОПОВИЧ

---

³ Rudnytsky I.L. Essays in Modern Ukrainian History... p. 105-108.